

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE BAKIM EMEĞİ¹Ayşe GÖNÜLLÜ ATAKAN²

Öz

Bu makalede toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimi, kadınların işgücü piyasasındaki ücretli emeği ile hane içi ücretsiz bakım emeği ilişkisi temelinde tartışılacaktır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında kadınların üretim süreçlerine dâhil edilmesinin önemi literatürde, 1970'lerden itibaren kadın ve kalkınma yaklaşımları bağlamında tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu eleştirel yaklaşımlardan, "Toplumsal Cinsiyet ve Kadın" yaklaşımı toplumsal cinsiyet eşitliğinin odağını kadının sadece kamusal alana ve iş gücü piyasasına erişimi ile sınırlı tutmamış; özel alanda eşitsizlik yaratan "yeniden üretim" süreçlerinin dönüşümünü de içerecek şekilde güçlenmesi olarak genişletmiştir. Kadının kendi hayatı hakkında "stratejik karar alma" yetisini kazanması olarak kavramsallaştırılan güçlenmenin en önemli koşullarından biri kadının iş gücü piyasasına katılması olarak görülmektedir. Fakat hane içerisinde kadının üstlendiği toplumsal cinsiyete dayalı iş yükü kadınların işgücü piyasalarında ya baştan hiç var olmamayı seçmesi ya da esnek, güvencesiz ve düşük ücretli çalışma biçimlerine yönelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda çocuk, yaşlı ve hasta başta olmak üzere bakım emeğinin kadının hane içinde üstlendiği görevlerinin doğal uzantısı olması algısı, hem erkeklerin söz konusu işleri eşitlikçi bir şekilde paylaşmaktaki direncine; hem de bakım hizmetlerinin devlet nezdinde de önemli bir sosyal politika meselesi olarak yeterli düzeyde desteklenmemesine yol açmaktadır. Bu soruna, toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla üretilmiş kalıcı bir çözüm olarak; devlet ve yerel yönetimler tarafından kurumsallaşmış, yaygınlaşmış, her sosyo-ekonomik tabakadan kadın tarafından erişilebilir, güvenilir, ücretsiz veya düşük maliyetli bakım hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, bakım emeği, güçlenme

¹ Bu makale İzmir Barosu Bülteni, 8 Mart 2017 Özel Sayısında yayınlanmış "Kadının İstihdama Katılımının Önünde (Doğal)laştırılmış Bir Engel Olarak Bakım Emeği" adlı yazının akademik olarak genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

² Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gönüllü Atakan, ayse.atakan@cbu.edu.tr

GENDER EQUALITY AND CARE LABOR

Abstract

In this paper, reproduction of gender inequality is discussed on the basis of relations between women's waged labor in labor market and non-waged care labor in private sphere. Participation of women in production processes in developing and underdeveloped countries is addressed within the framework of Women and Development approaches, which have provided a critical commentary on the mainstream development literature since the 1970s. Among these approaches, the "Gender and Development (GAD)" perspective, which focuses on the empowerment of women, has expanded the focus of gender inequality not only to the presence of women in the public sphere and the labor market, but also to include "reproduction" processes that create inequality in the private sphere. In this context, women's participation in the production process is considered as one of the most important conditions of their empowerment, conceptualized as acquiring "the ability to make strategic choices" about their own lives. However, the strong resistance to change of the gender division of labor in the reproduction processes, with the emphasis on care giving within the household, leads women to choose not to exist in the labor market at all, or to tend towards flexible, precarious and low-wage forms of work. The perception of care labor as a natural extension of the tasks that women undertake in the household is reinforced both by resistance to the sharing of related chores by men; and not adequately tackling as an important social policy issue by the state. In this context in order to ensure gender equality through participation to the labor market, the state and/or local governments should deliver institutionalized care services (for children, elderly, disabled etc.), which are -safe, free or low-cost- and accessible by women from every socio economical status.

Keywords: *gender division of labor, care labor, empowerment*

Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitliği, hem kadın hem de erkeğin; toplumda kabul görmüş katı cinsiyet rolleri, önyargılar ve kalıp yargılar tarafından sınırlanmadan; kaynaklara erişme, fırsatları kullanma ve seçim yapmada eşit olması anlamına gelmektedir (ILO, 2000: 48). Bu kavram kadın ve erkeğin aynı olması değil; aksine farklı ihtiyaç ve isteklerinin biyolojik cinsiyetlerinden bağımsız olarak; haklar, çıkarlar, yükümlülükler ve fırsatlar açısından eşitsizlik

yaratmayacak şekilde adil olarak değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.

Günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının en önemli koşullarından birinin, kadının istihdam dâhil kamusal alanda etkin bir şekilde varlık göstermesinden geçtiği kabul görmektedir. Kadınların üretim süreçlerine katılması 1970'li yıllardan itibaren kadın ve kalkınma odaklı uluslararası toplumun da gündemine girmiştir. Kalkınma düşüncesine önce kadın daha sonra toplumsal cinsiyetin dâhil edildiği bu süreç kalkınma düşüncesinin kendi içinde geçirdiği evrimle paralel ilerlemiştir (Toksöz, 2012: 48). Bu anlamda öne çıkan üç farklı yaklaşımdan bahsedebiliriz; "Kalkınmada Kadın (WID- Women in Development)", Kadın ve Kalkınma (WAD- Women and Development)" ve "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma (GAD- Gender and Development)". Bu yaklaşımlar aynı zamanda modernleşmeci ve çatışmacı modeller olarak da kategorize edilebilir (Gündüz-Hoşgör, 2001). İlk ortaya çıkan modernleşmeci model, "Kalkınmada Kadın" yaklaşımına göre; var olan eşitsizliklerin giderilmesinin kadınların üretime dâhil edilmesiyle mümkün olacağı iddia edilmiştir. Bunu izleyen çatışmacı modellerden ilki "Kadın ve Kalkınma" yaklaşımıyla ise kadınların en başından beri zaten üretim sürecinin içinde bulunduğu; asıl eşitsizlik yaratanın üretim ilişkilerinin içerdiği sömürü dinamikleri olduğu vurgulanmıştır. Kadınların sadece "üretim emeklerine" odaklanan bu iki yaklaşımdan farklı olarak, "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma" yaklaşımında ise eşitsizliğin odağı kadınların özel alandaki "yeniden üretim" emegini de içerecek şekilde genişletilmiştir. (Gündüz-Hoşgör, 2001; Rathgeber, 1990; Tiano, 1987; Boserup, 1970; Rogers, 1979; Tinker ve Bramsen, 1976; Lynne and Ilcan, 2000).

Diğer yandan, Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma yaklaşımında kadının hem üretim hem de yeniden üretim süreçleri içerisinde güçlenmesi merkeze alınmıştır. Bu bağlamda, güçlenme kavramı daha geniş anlamda, kendi hayatları hakkında "stratejik karar alma" yetilerinden yoksun bırakılanların, bu kabiliyetlerini kazanma ve eyleme dökebilme süreçlerini ifade etmektedir (Kabeer, 1999: 437) Şimdiye kadar süregelen güç ilişkilerinin değişimi ile ilgili olan güçlenme, yapıdaki iç içe geçmiş bileşenlere bağlıdır; kurumsallaşmış sınırlar ve aktörlerin rolleri. Kurumsallaşmış (ve genellikle görünmez olan) sınırlar insan eylemi üzerinde dirençli eşitsizlik biçimlerine yol açarken; aktörler yapısal eşitsizliği yeniden üretmeye, değiştirmeye veya dönüştürmeye gayret etmektedir (Kabeer 2010: 105).

Yukarıda bahsedilen, stratejik karar alma/seçim yapma becerisi ön koşul, süreç ve çıktılar olmak üzere birbiriyle ilişkili üç

boyutu içerir; bunlar sırasıyla kaynaklar, aktörlük (agency) ve kazanımlardır. Kaynaklar sadece maddi, insani ve sosyal kaynaklara erişimi değil, aynı zamanda gelecekteki talepleri de içerecek şekilde geniş olarak tanımlanmıştır. Bu kaynaklar aile, toplum ve piyasa da kurulan sosyal ilişkiler yoluyla elde edilirler. Diğer yandan aktörlük, karar verme süreçleri kadar pazarlık etme, müzakere, aldatma ve güdümlene gibi daha az ölçülebilir göstergeleri içerir. Kazanımlar ise refahla (iyi olma hali) ile tanımlanabilir (Kabeer, 1999: 437-438).

Bu bağlamda söz konusu makalede, Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma yaklaşımından beslenerek, Türkiye'deki kadınların güçlenmelerinin ön koşulu olan kaynaklara erişimi ele alınmaktadır. Kadınların maddi kaynaklardan biri olan işgücü piyasasına katılma koşullarının; özel alandaki bakım emeği ile ilişkisi makalenin odağını oluşturmaktadır.

Kadınların Türkiye'deki iş gücü piyasalarındaki konumlarına bakılacak olursa, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK, 2017) verileri kadınların istihdama katılım oranlarının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Söz konusu verilere göre kadınların işgücüne katılım oranı 2016 yılında %33,1 iken, bu oran 2017 yılında %34,2'ye yükselmiştir. Aynı veriler bize, kadınların 2016 yılında %16 olan işsizlik oranının 2017 yılında ancak %14'e indiğini söylemektedir. Genç kadınlardaki işsizlik oranlarına bakıldığında ise 15-24 yaş arasındaki işsizliğin 2017 yılında %25,4 olduğu görülmektedir. Diğer yandan Dünya Ekonomik Forumu'nun 2016 Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu raporu (WEF, 2016) da ilgili TÜİK verilerini doğrulamaktadır. Söz konusu rapora göre Türkiye; kadınların ekonomik katılımı ve fırsatlara erişim açısından 144 ülke arasında 131. sırada yer almaktadır.

İşgücü piyasalarında kayıtlı çalışan kadınlara dair bu oranların, buzdağının sadece görünen kısmını işaret ettiği ise kayıtsız çalışan kadınların verilerine bakarak rahatça söylenebilir. TÜİK'in 2015 yılına ait hane halkı işgücü verilerine göre kayıt dışı çalışan kadınların oranı %47,4'tür. Bu oran bize çalışan her iki kadından birinin kayıtsız durumda olduğunu söylemektedir. Söz konusu verilere göre erkeklerin kayıt dışı çalışma oranları gittikçe azalırken, kadınların kayıt dışı çalışmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle tarım sektöründe kadınların neredeyse tamamı %94,1'lik bir oranla kayıt dışı çalışmakta, diğer sektörlerde ise bu oran %24,6 olarak gözlenmektedir.

Peki, bu kadınlar hangi sektörlerde ve nasıl çalışmaktadırlar? Kadınlar tarım, hizmet, sanayi ve turizm sektörlerinde çalışmakta ve

çalışma saatleri belirlenmiş, emek-ücret uyumu olan, kayıtlı ve güvenceli işlerden; esnek, düşük ücretli, kayıtsız ve güvencesiz işlere kadar uzanan istihdam yelpazesininin farklı kanatlarında kendilerine yer bulabilmektedirler. TÜİK istatistiklerine bakıldığında söz konusu istihdam yelpazesinin her kanadının eşit büyüklükte olmadığı, özellikle en dezavantajlı işlerin olduğu sektörlerde kadınların çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Neredeyse ücretli bir işte çalışan kadınların yarısından fazlası güvencesiz ve kötü koşullarda çalışmaktadır.

Kadının işgücü piyasasında dezavantajlı işlerde yoğunlaşmasını; esnek ve kayıtsız işlerde çalışmaya mecbur kalmasını sadece eğitim düzeyi (Önür, 2013: 261), yaş, doğurganlık gibi bireysel özelliklerle açıklamak yeterli olmamaktadır. Kadının içinde bulunduğu sosyal ilişkiler ve değerler bütünü; hane içindeki yeniden üretim süreçlerinde üstlendiği geleneksel kadınlık rollerini de analize dâhil etmek bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Dedeoğlu'nun da (2000: 140) vurguladığı gibi sosyal bir kurum olarak aile, kadın istihdamını şekillendirmede hem kadınların çalışmaya ilişkin kararlar almalarında hem de onların işgücü piyasasına sundukları emeğin niteliğinin belirlenmesinde kilit konumdadır.

Hangi kadınların, hangi koşullarda, formel ve enformel olmak üzere ne tür işlerde çalıştığı başlı başına başka bir çalışmanın konusu olacak kapsamdadır. Bu makalenin vurgusu ise, söz konusu istihdam yelpazesi içerisinde kendilerine yer bulabilmiş çoğu kadının, çalışmaya devam edebilmek için; özel alanda üstlendiği yeniden üretimle ilgili tüm işlerin aksamadan yürütülmesini organize etme yükümlülüğünde ortaklaşmasıdır. Diğer yandan sosyo-ekonomik konum, içinde bulunulan işgücü piyasasının niteliği vb. gibi etkenler; kadınların bakım emeği başta olmak üzere yeniden üretim süreçlerinde önüne çıkan bu engelleri aşmak için farklı stratejiler izlemelerinde belirleyici olmaktadır.

Bir yeniden üretim emeği olarak "bakım emeği"

Bir avukatın müvekkili adına açtığı davayı kazanması, bir doktorun hastasını tedavi etmesi, bir işçinin fabrikada ürün işlemesi, bir ahçının lokantaya gelen müşteriler için yemek pişirmesi gibi piyasada karşılığı olan metalaşmış emekten farklı olarak; yeniden üretim emeği özel alanda gerçekleştirilen ücretsiz, tekrarlanan ve en önemlisi görünür olmayan işleri içerir.

Yeniden üretim emeği; Ortadoğu, Güney Afrika ve Kuzey Asya'yı saran *ataerkil kemer* (Caldwell, 1978: 553) olarak

adlandırılan bir coğrafyanın içerisinde bulunan Türkiye’de toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün temelini oluşturmaktadır. Yeniden üretim emeği gündelik hayatın sürdürülmesini sağlayan işlerin yürütülmesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda hane içerisinde yaşayan kişilere yemek hazırlamak, temizlik yapmak, çamaşır yıkamak, ütü yapmak gibi fiziksel emek gerektiren işler toplumsal cinsiyete dayalı ataerkil işbölümünün doğal sonucu olarak çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilmektedir.

Yukarıda söz edilen teknik ve rutin işlerden farklı olarak bakım emeği ise fiziksel olduğu kadar duygusal mesai de içeren bir yeniden üretim emeğidir. Bu emek türü, literatürde "duygusal emek", "karşılıksız emek", "ödenmeyen bakım işi", "piyasa dışı çalışma", "sosyal yeniden üretim" olarak da kullanılmaktadır. Bakım emeği kavramı genel olarak "yüz yüze yapılan, kişisel dikkat gerektiren ve çoğunlukla kendi ihtiyaçlarını dile getiremeyen küçük çocuklar, hastalar ve yaşlılar gibi kişilere yönelik çalışma" anlamına gelmektedir ve kadınların hane içerisine yükledikleri çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakımları bu kategoriye girmektedir (Toksöz, 2012; Önür, 2015; Özkaplan, 2009; KEİG, 2015).

Hane içerisinde teknik ve rutin işler olarak tanımlanan ev işleri, günümüzde yardımcı ev aletleri alanında sürekli güncellenen ve çeşitlenen teknolojik gelişmeler sayesinde, daha az fiziksel güç gerektirmekte ve kadınların tüm gününü bu işlere ayırmalarını gerektirmeden daha kısa zamanda tamamlanabilmektedir. Dolayısıyla ev dışında çalışan çoğu kadının istihdama katılımının önünde, ev işleri doğrudan bir engel olarak durmamaktadır. Bu işler çoğu zaman, kadının ev dışı çalışma saatleri/günleri dışında zaman ayırmasıyla, ya da hane içerisindeki başka bir kadın veya ücretli yardımcı yoluyla görülebilmektedir. Diğer yandan, ev işlerinden farklı olarak bakım işi; talep ettiği yoğunluk ve neredeyse 24 saate yayılan mesaisi ile kadının işgücü piyasasına katılmasında ve istihdamda kalma şartları üzerinde (yaş, hane yapısı, sosyal sınıf, yerleşim yeri gibi faktörlerle birlikte) doğrudan belirleyici etkenlerden en önemlisi olmaya devam etmektedir (Toksöz 2012; KEİG 2015).

Hane içerisindeki karşılığı olmayan, görünmez ve metalaşmamış yeniden üretim emeğinin kadınlar tarafından "doğal" olarak üstlenilmesi; erkeklerin hane içi iş bölümünde eşitlikçi bir paylaşıma gitmemesi; devletin bakım konusunda kurumsal çözümler üretmekte yetersiz/isteksiz kalması, ataerkil sistemin var olan ekonomik sistemle işbirliği içinde sürdürülmesini sağlamaktadır.

Dolayısıyla kadın işgücü piyasasına katılabilmek için birden çok ataerkil bariyeri aşmak durumunda kalmaktadır. Öncelikle günümüzde birçok kadının çalışmak için eşinden -varsa ailede söz sahibi olan diğer aile üyelerinden onay alması gerekmektedir. Diğer yandan oluşacak yeni düzende, hane içinde kendisine düşen işlerin aksatılmadan yürütülmesini organize etmek durumundadır.

Ev işlerinin organizasyonu kadının sosyo-ekonomik durumuna göre değişiklik gösterebilmektedir. Orta veya üst sınıftan kadınlar temizlik gibi işleri çoğunlukla ücret karşılığı "gündelikçi" kadınlara devretmektedir. Böylece söz konusu bu işler; aynı zamanda daha alt sınıftan kadınlar için enformel sektöre giriş imkanı yaratmakta ve piyasada metalaşarak görünür hale gelmektedir. Diğer yandan, ücretli ev işçisi desteği almayan kadınlar, ev işlerini çalışmadıkları saatlerde ve/veya günlerde halletmek zorunda kalmaktadırlar.

Hocshshild'in (1989) "ikinci vardiya" olarak adlandırdığı bu işler, kendine ayıracak zamanı kalmayan, hiçbir şeye yetişemediği için kendisini suçlayan dışı "süper kadın" (Newell, 1993)- içi "yorgun kadınlar" ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan, ev dışında ve içinde durmaksızın çalışma dengesini; "pes etmeden", "isyan etmeden" kurabilen kadınları süper kahraman yapmak, omuzlarındaki yükü daha da ağırlaştırmakta, yeniden üretim emeğini bir kez daha görünmez kılmaktadır. Diğer yandan da, söz konusu süper kadınlık miti kadınlardan daha çok erkeklerin işini kolaylaştırmaktadır. Erkeklerin çoğu eve iki gelir girmesini hanenin geçimi için kaçınılmaz olduğunu kabul ederken; hem çalışıp hem de ev işlerinin yönetilmesinin zorluklarını kavramada isteksiz durmaktadır (Brannen, 1988). Sonuç olarak erkekler, hane içi toplumsal cinsiyet iş bölümünün kendilerine sağladığı konfordan vazgeçmemekte ve eşitlikçi şekilde sorumluluk almaya direnmeye devam etmektedirler.

Bakım emeği söz konusu olduğunda ise durum kadınlar için daha da karmaşık hale gelmektedir. Bakım meselesi niteliği gereği; kadının işten arta kalan zamanlarında, temizlik ve yemek yapmak gibi ikinci vardiya düzeniyle halledebileceği bir iş değildir. Dolayısıyla kadınlar işgücü piyasasına girebilmek için sorumlulukları altındaki kişilerin bakımını devretmek zorundadırlar. Ekonomik gücü olan kadınlar çoğu zaman, ev işlerinde olduğu gibi, bakım işini de ücretli bakıcı yoluyla çözebilmektedir. Diğer durumlarda ise, özellikle çocuk bakımı, kuşaklar ve kadınlar arası dayanışma yoluyla; kadının annesi, kayınvalidesi, yakın akrabası veya komşusu tarafından üstlenilmektedir. Bakım emeğinin ücretli bakıcıya veya kadınlar arası dayanışma yoluyla başkasına devredilemediği durumlarda ise,

kadınlar ya baştan hiç çalışmamayı seçmekte ya da süreç içerisinde çalışma yaşamından çekilmektedir. Tüm bu engellere rağmen hala işgücü piyasasına girmeye çalışan kadınlar ise; sıklıkla yarı zamanlı, geçici, ya da kendi hesabına çalışma gibi düşük ücretli atipik veya eğreti olarak adlandırılan istihdam biçimlerine itilmektedir (KEİG, 2015). Bu kapsamda, özellikle erken çocuk bakımı kadınların istihdama katılımının önünde büyük bir engel olarak durmaktadır.

Diğer yandan, yaşlanma oranının hızla yükseldiği Batı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin de uzun vadede Avrupa ile benzer demografik dönüşüme girdiği öngörülmektedir. Söz konusu demografik dönüşümün bu aşamasında Türkiye, düşük doğurganlık ve ölümlülük hızlarına sahip ve gittikçe yaşlanan bir nüfusun özelliklerini kazanma eğilimindedir (Eryurt vd. , 2013: 130). Bu dönüşümün yakın gelecekte Türkiye açısından yaratacağı- genç nüfusun ve işgücü nüfusunun azalması gibi- riskler dikkate alınarak, doğurganlığın artırılması yönünde nüfus politikaları izlenmesi, son yıllarda yöneticiler tarafından sıklıkla gündeme getirilmektedir.

Buna karşılık, doğurganlık ile paralel giden erken çocukluk bakımı ve eğitimi ihtiyacı, önemli bir sosyal politika meselesi olarak, devlet nezdinde henüz yeterli düzeyde ele alınmamaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi bakım emeğinin, kadının hane içinde üstlendiği görevlerinin doğal bir uzantısı olduğu algısı devletin kurumsal bakım hizmetlerini geliştirmemesinde önemli etmenlerden birisidir. Bununla birlikte Avrupa'ya göre çok düşük olan evde bakım maliyetiyle karşılaştırıldığında çocuk bakımının kurumsallaştırılması Türkiye için daha maliyetli bir yol olarak ortaya çıkmaktadır (KEİG, 2015).

Bu doğrultuda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından, 0-3 yaş arası çocuğu olan annelerin istihdamda kalmalarını sağlamak için 2017 yılında başlatılan "torunlarına bakan anneanne ve babaannelere destek" programı da bakım meselesinin geniş aile bağları içerisinde kadınların kuşaklararası dayanışmasıyla çözümünün sürdürülmesine yönelik bir uygulama olmaktan öteye gitmemektedir. Böylece kadınların yaşlılık dönemlerinde, bakım yüklerinden nispeten özgürleşecekleri, hatta başkalarından bakım hizmeti alabilecekleri bir yaşam olanağının ortadan kalkması meşrulaştırılmaktadır. Kurumsal bakım hizmetlerinin gelişmediği, alternatiflerin fazla olmadığı bir düzende; kadınların yükünü yine kadınlar, torun sevgisi/ torun bakma isteği ile üstlenmektedirler. Kaldı ki hayata geçirilen bu uygulama çocuk gelişimi açısından kurumsal biçimde sunulması gereken erken çocukluk eğitim ve

bakımının bir kamusal hizmet olarak algılanmasının önüne geçmektedir (KEİG, 2017; KEİG 2018).

Çocuk bakımının esas olarak kadınların görevi olduğunu TÜİK'in (2016) Aile Yapısı Araştırmasının verileri de desteklemektedir. Söz konusu araştırmaya göre, 0-5 yaş arası çocukların bakımını annelerin üstlenme oranı %86 iken, babaanne ve anneanneler bu işi %7,4 lük bir oranda üstlenmektedir. Bakıcılar, yakın akrabalar, komşular gibi farklı kişilerden destek alınarak yürütülen bakım işinin oranı ise toplam %3,8'dir. Bu hizmeti, kreş ve anaokulları gibi erken çocukluk bakım ve eğitim hizmeti sunan kurumlardan alanların oranı ise sadece %2,8'dir.

Diğer yandan, erken çocukluk dönemine yönelik sağlanan hizmetlere her çocuk erişememektedir. Kurumsallaşmış bakım hizmetlerinden yararlanmada, ebeveynlerin sosyo-ekonomik düzey ve imkânlarının büyük ölçüde etkili olduğu görülmektedir (TEDMEM, 2017). Oysaki bakım meselesi tüm sınıflardan kadınları ve dolayısıyla çocukları ortak kesen ve çözüm bekleyen bir sorun olarak önümüzde durmaktadır.

Sonuç

Makalenin başında da belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kadının hem kamusal hem de özel alanda kaynakları kullanma ve fırsatlara erişimde erkeklerle eşit hak ve imkânlara sahip olması gerekmektedir. Kadınların, toplumsal hayatın bütün bu alanlarında, güçlü bireyler olarak var olabilmeleri ise ancak kendi hayatları ile ilgili stratejik karar alabilme yetisini kazandıklarında mümkündür. Bu kapsamda, kadınların güçlenmesinin en önemli koşullarından biri istihdama katılmaktır. Çalışıyor olmak kadının ekonomik bağımsızlığa kavuşması ve kaynaklara ulaşmasını sağladığı kadar; özel alan dışında kuracağı farklı sosyallikler ve dayanışmalar yoluyla güçlenmesine de aracılık edebilmektedir.

Diğer yandan, kadınların işgücü piyasalarına girebilmeleri ve bu piyasalarda uzun süreli kalabilmeleri ise ancak hane içi bakım emeği başta olmak üzere yeniden üretimle ilgili sorumluluklarını devredebildikleri ölçüde mümkündür. Bu bağlamda, hanesinde hasta, yaşlı, engelli ve bu yazının odaklandığı üzere bakıma ihtiyaç duyulan yaşta çocuğu bulunan kadınlar için; nitelikli bakım hizmeti konusunda sürdürülebilir kurumsal çözümlerin üretilmesi birincil derecede önem taşımaktadır. Aksi takdirde, özellikle erken çocukluk bakımı ve eğitimi söz konusu olduğunda bu hizmetlerin kim tarafından, ne tür dayanışmalarla çözüleceğinin kararını piyasa

vermekte ve çözüm üretemeyen kadınlar ya çalışmaktan vazgeçmekte ya da düşük ücretli, düşük nitelikli, esnek ve güvencesiz istihdam biçimlerine yönelmektedir.

Bu nedenle öncelikle ulusal politikalar yoluyla kadınların emeklerinin yasal ve sosyal olarak güvence altına alınması, tam zamanlı, örgütlenmeye imkân veren işlerde çalışabilmesinin önünün açılması gerekmektedir (Toksöz, 2017). Diğer yandan, hem devlet ve hem de yerel yönetimler tarafından kurumsallaşmış, yaygınlaşmış; her sosyo-ekonomik tabakadan birey tarafından erişilebilir, güvenli, ücretsiz veya düşük maliyetli erken çocuk bakım ve eğitim hizmetlerinin sağlanması kadınların iş gücü piyasalarında güçlenme imkânı bulabilmesi için zorunluk olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kurumsal çözümler kadınlar için olduğu kadar, hem çocuklar hem de tüm toplumun refahı açısından büyük önem taşımaktadır.

Son söz olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin olduğu bir düzende tam bir kadın güçlenmesinden bahsedilebilmesi için sadece kadınların istihdama katılımının önündeki engellerin kalkması yeterli değildir. Kadınlar için tam bir güçlenme, toplumsal cinsiyet işbölümü başta olmak üzere, özel alanda eşitsizlik yaratan tüm tahakküm ilişkilerinin dönüştürülmesi ile mümkündür. Bu alanın mücadelesi için ise, kadınların sosyal ve ekonomik kaynaklara ulaşip, potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri güçlenme zeminlerinin yaratılmasına ihtiyaç vardır. Bu kapsamda istihdam kadar, eğitim, siyaset ve hukuk gibi alanlarda var olan toplumsal cinsiyet kaynaklı eşitsizlikleri giderecek kapsamlı politikalar geliştirilmesi ve titizlikle uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

BOSERUP, E. (1970), *Women's Role in Economic Development*, Earthscan, Londra.

BRANNEN, J. M. (1988), *New Mothers at Work: Employment and Childcare*. Unwin Hyman.

CALDWELL, J. C. (1978), "A theory of fertility: from high plateau to destabilization", *Population and Development Review*, ss: 553-577.

DEDEOĞLU, S. (2000), "Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği", *Toplum ve Bilim*, S 86, ss. 139-170.

ERYURT, M. A., CANPOLAT, Ş. B., ve KOÇ, İ. (2013), "Türkiye'de nüfus ve nüfus politikaları: öngörüler ve öneriler". *Amme İdaresi Dergisi*, S:46(4), ss. 129-156.

GÜNDÜZ-HOŞGÖR, Ayşe (2001), "Convergence Between Theoretical Perspectives in Women-Gender and Development Literature Regarding Women's Economic Status in the Middle East", *METU Studies in Development*, S:28, ss. 111-132.

GÜNDÜZ-HOŞGÖR, Ayşe (2010), "Türkiye'de Kırsal Kadının Toplumsal Konumu: Bölgesel Eşitsizlikler, Yasal Müdahaleler ve Kısmi Kazanımlar". (ed.) Hülya Durudoğan, *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar*, S:4, ss. 295-314, Koç Üniversitesi, İstanbul

HOCHSHILD, A. (1989), *The second shift: Working parents and the revolution at home*, Viking, New York.

ILO (2000), *ABC Of Women Worker's Rights And Gender Equality*, Cenevre.

KABEER, N. (1999), "Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment", *Development and change*, S: 30(3), ss. 435-464.

KABEER, N. (2010), "Women's empowerment, development interventions and the management of information flows", *ids Bulletin*, S: 41(6), ss. 105-113.

KEİG, (2015), "Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi Platformu Çalışma yaşamında eğretilik, eğreti istihdam ve atipik istihdam ilişkisi raporu", (http://www.keig.org/?page_id=267), (16.01.2018).

KEİG, (2016), "Yerel Yönetimlerin Çocuk Bakım Hizmetlerine Yönelik Bir Değerlendirme: İstanbul'da Belediye Kreşleri", (<http://www.keig.org>) (16.01.2018).

KEİG, (2017), Basın Açıklaması (6 Ocak 2017) "Çocuk Bakımı Devlet Eliyle Kadınlara Yüklenemez!", (<http://www.keig.org>), (16.01.2018).

KEİG, basın buülteni, **Bir Kreş Nasıl Kamu Zararına Dönüşür?, 26 Ocak 2018**

LYNNE, P. ve Ilcan, S,(2000). "Domesticating Spaces in Transition: Politics and Practices in the Gender and Development Literature, 1970-99", *Anthropologia*, ss. 205-216.

NEWELL, S. (1993), "The superwoman syndrome: gender differences in attitudes towards equal opportunities at work and towards domestic responsibilities at home", *Work, Employment and Society*, S:7(2), ss. 275-289.

ÖNÜR, Hıdır. (2013), "Gelir düzeyinin eğitim imkânlarından yararlanma düzeyine etkisi: Süleyman Demirel Fen Lisesi ve Atatürk Lisesi örneği", *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*Year, S:2(18).

ÖNÜR, Huriye. (2015), "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Yaşlı Bakımı". *Jass pb*, S:(37), ss. 185-202. ([http://dx. doi. org/10.9761/JASSS2955](http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2955)), (08.01.2018).

ÖZKAPLAN, N. (2009), "Duygusal emek ve kadın işi/erkek işi", *Çalışma ve Toplum*, S: 2(21), ss. 15-23.

RATHGEBER, E.M. (1990), "WID, WAD, GAD: Trends in Research and Practice", *The Journal of Developing Areas*, S: 24(4), ss. 489-502.

ROGERS, B. (1979), *The Domestication of Women: Discrimination in Developing Countries*, St Martin's Press. New York.

TEDMEM (2017), *Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı: Mevcut Durum ve Öneriler Raporu* (tedmem.org), (31.07.2018)

TİANO, S. (1987). "Gender, work, and world capitalism: Third World women's role in development", *Analyzing gender*, ss. 216-243.

TİNKER, I. ve M.B., BRAMSEN (1976), *Women and World Development*. Overseas Development Council, Washington.

TOKSÖZ, OYA (2012), *Kalkınmada kadın emeği*, 1. Baskı, Varlık.

TÜİK (2016), *Aile Yapısı Araştırması*, (tüik.gov.tr), (31.07.2018)

TÜİK (2017), *2015 Hane Halkı İşgücü İstatistikleri*, (tüik.gov.tr), (19.01.2018).

TÜİK (2017), *İşgücü İstatistikleri Ekim 2017*, (tüik.gov.tr), (19.01.2018).

WEF (2016), *The Global Gender Gap Report 2016*, World Economic Forum